

Uživanje alkohola in obiskovanje delavskih gostiln je značilno tudi za protoindustrialno dobo na Slovenskem. Studen opozori na spremembo odnosa delodajalcev do uživanja alkohola. Če so delodajalci v predindustrijski dobi z lastnimi gostilnami podpirali konzumacijo (primer Auerspergov na graščini Soteska), so zaradi načela konkurenčnosti in stabilnosti delovnega odnosa spremenili odnos do alkohola (predvsem zaradi strahu pred nasiljem opitih in razočaranih delavcev). Poleti 1920 je bila zakonsko prepovedana strežba alkohola po tovarniških kantinah.

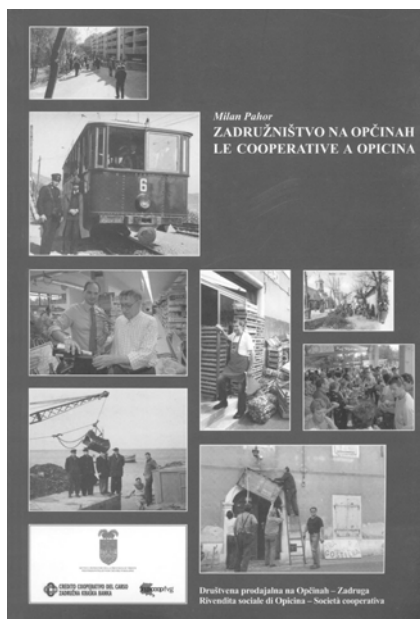
Pobeg v alkoholno omamo ni bila samo šibkost moških, ampak tudi žensk. Studen opozori na različne vatlje, kar dobro ponazori s citatom poeta Jurija Vodovnika: "Grd je pijanec, a pijanka je sedemkrat grša." Uživanje alkohola pri ženskah so moralisti in tudi družba povezovali s problemom promiskuitete in zanemarjanja družinskih nalog ženske. Studen ugotavlja, da ženske načeloma niso bile dobrodošle v gostilnah, kar označuje kot pojav delavske patriarhalnosti. V odnosu med spoloma se dotakne tudi problema nasilja v družini. Z izbranim slikovnim gradivom in nasveti moralistov predstavi pereč problem nezaščitenosti žensk in otrok pred nasiljem moža alkoholika.

Željko Oset

Milan Pahor, Zadrugištvo na Opčinah : 150 let slovenskega zadrugišnega gibanja na Opčinah : nad 60 let uspešnega delovanja Društvene prodajalne na Opčinah - Zadruga = Le cooperative a Opicina : 150 anni del movimento cooperativo sloveno a Opicina : oltre 60 anni di proficua attivita della Rivendita sociale di Opicina - Societa cooperativa

---

Prav gotovo je med nami malo zgodovinarjev, katerim bi bilo treba posebej predstavljati Milana Pahorja, ravnatelja Narodne in študijske knjižnice iz Trsta in tudi zgodovinarja. V zgodovinarskih in drugih krogih je Milan Pahor prepoznavno ime po zaslugi cele vrste razprav z različnih področij zgodovine primorskega zamejstva, tudi s področja gospodarske zgodovine, zgodovine zadrugištva in denarnih zavodov. Je gotovo raziskovalec, ki je med drugim vložil izjemno veliko napora v razkrivanje gospodarske preteklosti, zlasti slovenskih finančnih institucij na Tržaškem.

Iz tega obsežnega raziskovalnega opusa omenimo dve izstopajoči gospodarsko-zgodovinski monografiji, o Jadranski banki (1996) in gospodarstvu slovenske manjšine v Italiji (1998). V prvi je obravnaval Jadransko banko in njeno zgodbo v spremi-

njajočih se okoliščinah pred razpadom habsburške monarhije in po njem, ko je bila v politično nestrpnem okolju postopoma ukinjena. V drugi knjigi se je posvetil sintetičnemu pregledu slovenskih gospodarskih ustanov v poldrugem stoletju od srede 19. stoletja dalje. Tematika obeh monografij je bila torej ekonomska podstat slovenske manjšine v Italiji.

Tudi pričujoča knjiga o zadružništvu na Opčinah, ki je izšla že pred časom, se uvršča v enak tematski in interpretacijski okvir. Se pravi, da pred nas postavlja obravnavo in razmislek o gospodarskih vprašanjih kot sestavnih delih življenja delovanja manjšinske skupnosti. V tem primeru zadružništva, ki se je med slovensko manjšino dobro prijelo. Izkušnja slovenske manjšine z zadružništvom ne odstopa veliko od splošnega vzorca v Srednji Evropi. Zadovoljevalo je dve hotenji, stvarno ekonomsko in politično potrebo. Zadružništvo je na ravni družbenega konsenza veljalo za najbolj primerno obliko, ki lahko malemu narodu z nestrukturirano socialno podobo in drobno gospodarsko strukturo omogoči uspešno prilagoditev političnemu in gospodarskemu redu, tj. modernizacijo gospodarske in družbene strukture. Uspešno izvedena modernizacija pa je pogoj za kulturno, politično in gospodarsko emancipacijo manjšine kot posebne etnične skupnosti. Sistematično omrežje lastnih kulturnih, političnih in gospodarskih struktur ter ustanov zaokrožuje narodnostno gibanje. Povsod po Srednji in Vzhodni Evropi je vidna uporaba zadružnega principa v primeru manjšinskih skupnosti, ki poleg ekonomskih ciljev zasledujejo tudi politično oziroma nacionalno homogenizacijo.

Že na začetku je treba opozoriti, da je knjiga o zadružništvu na Opčinah dvojezična. Zgodba teče sinhrono v italijanščini in slovenščini in tako že navzven priča o političnem, kulturnem in gospodarskem kontekstu slovenske manjšine v Italiji. Kot že pri prejšnji monografiji iz leta 1998, ki je izšla ob petdesetletnici Slovenskega deželnega gospodarskega združenja, osrednje slovenske gospodarske organizacije v Furlaniji - Julijski krajini, ima tudi knjiga o openskem zadružništvu svoj razlog obstoja. In to je več kot polstoletno uspešno delovanje zadružne trgovske družbe, Društvena prodajalna na Opčinah - zadruga, ki je bila ustanovljena leta 1947.

Milan Pahor je presegel običajni spominski zapis, saj je Društveno prodajalno na Opčinah postavil na širše in dolgoročno historično ozadje. S krajšimi ali daljšimi zapisi je kronološko predstavil vse zadruge, ki so delovale ali delujejo na Opčinah v poldrugem stoletju od srede 19. stoletja dalje. Opčine so tako eno redkih naselij, ki ima natančen pregled zadružnih form in oblik v več kot stoletni perspektivi. In šele taki pregledi pokažejo, kako je zadružništvo univerzalna organizacijska forma, ki vztraja v prostoru in času. Prikrojiti jo je mogoče za različne namene in zadovoljevanje različnih potreb, od socialnih do povsem gospodarskih. In obojim prvinam je mogoče slediti tudi na primeru openskega zadružništva.

Milan Pahor knjigo uvede s kratkim sintetičnim vpogledom v splošno zgodovino slovenskega zadružništva v času do prve svetovne vojne. S tem pristopom izpostavlja tudi skupne fenomenološke značilnosti slovenskega zadružništva kot enotnega gibanja, vsaj na ravni ekonomsko-socialnih in nacionalnih ciljev, če že ne na ideološki ravni. Na drugi ravni pa opensko zadružništvo nasloni na tradicijsko osnovo zadružništva na Tržaškem ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. In mnoge teh zadrug so ali vključevale Opence ali pa imele na Opčinah svoje izpostave. Zatem pa sledi predstavitev posameznih zadružnih ustanov na Opčinah.

Seznam je dolg; na Opčinah so delovale tako kmetijske, delavske, konzumne, kreditne, gostilničarske, gradbene kot pogrebne zadruge. Vse te zadruge so predstavljale omrežje gospodarskih ustanov, ki so zadovoljevale specifične gospodarske potrebe Opencev. Pahor vsaki od njih nameni ustrezno pozornost, oriše kratek historiat in izpostavi njeno pomembnost v vsakodnevnem življenju Opencev, razmerja med člani in razmerja članov do širšega okolja.

Kot prelomnico Pahor izpostavi dve točki, posredno prehod v italijansko državo po letu 1918 in odpravo fašizma ob koncu druge svetovne vojne. Prva prelomnica je pomenila postopno ukinjanje slovenskih gospodarskih ustanov, zlasti omrežja denarnih zavodov. Druga pa osvoboditev fašističnega pritiska in možnost za vzpostavitev novih združnih form v podporo gospodarskim potrebam slovenske manjšine.

V tem obdobju Pahor nameni največ pozornosti delovanju in interakciji z okoljem nabavljalni in prodajni zadrugi na Opčinah, ki danes deluje pod imenom Društvena prodajalna. Ta zadruga sodi v tradicijo slovenskega združništva, ki je dobilo zalet zlasti s Krekovim posegom v združno delo. Znotraj katoliškega tabora so pod njegovim vplivom dali izjemno velik poudarek ne samo kreditnim zadrugam, temveč tudi nabavno-prodajnim, kot so tedaj rekli združnim trgovinam. Te zadruge so postale za kreditnimi najbolj razširjen tip po slovenskem ozemlju. Imele so velik pomen, saj so svojemu članstvu zagotavljale okrepitev kupne moči ob nespremenjenih dohodkih. Skrajna racionalizacija stroškov in širši socialni cilji ter naslonitev na širša združna omrežja s centralizirano nabavo so omogočali konkurenčne nabavne poti. Vendar je bila vloga openske združne trgovine zaradi spremenjenega okolja drugačna. Po drugi svetovni vojni je namreč prišlo do konsolidacije znotraj trgovinske dejavnosti in s tem tudi prednosti ekonomije obsega. Samostojna manjšinska združna trgovina je bila utesnjena v ožji ekonomski prostor, kar je terjalo dodatne napore za vzdrževanje dolgoročne konkurenčnosti. In v tem je imela velik pomen za slovensko opensko skupnost.

Knjiga Milana Pahorja o openskem združništvu je nedvomno zanimivo delo; skozi eno skupnost se nam izrisujejo tri kontekstualne dimenzije. Tako nam na ravni lokalne skupnosti predstavlja globino penetracije združnega gibanja, učinke na gospodarskem področju in prek članstva v teh zadrugah tudi vlogo v kreiranju socialnih omrežij v procesih zadovoljevanja stvarnih gospodarskih potreb in politično-nacionalnega ozaveščanja znotraj manjšine. Knjiga je dokumentarno izjemno dobro podprta, s svojo informativnostjo ponuja raziskovalcem možnost kritične refleksije razmerij med lokalnimi in "globalnimi" procesi, primerjalnih študij lokalnih okolij v različnih geografskih prostorih in obdobjih.

Žarko Lazarević